

ISLAMISERING OG DENS INDFLYDELSE PÅ KVINDERS RETLIGE SITUATION

Af RUBYA MEHDI

Denne artikel beskæftiger sig med pakistanske kvinders retlige position og fokuserer på de ændringer, som den pakistanske regering har foretaget inden for det sidste årti for at islamisere Pakistans love. Analysen af kvindernes situation er endvidere relateret til min analyse af det inkonsistente og ustabile retlige system i Pakistans perifere og kapitalistiske statsdannelse.

Mit perspektiv igennem hele artiklen er, at kvindesagen, i lyset af den statslige lovgivning, ikke er et religiøst spørgsmål, men derimod et problemfelt karakteriseret af politiske og humanitære aspekter.

Den islamiske lov, som jeg vil behandle, tog form under Zia Ul Haq's regering, som kom til magten ved et kup den 5. juli 1977.

Med den militære magtovertagelse og vedtagelsen af det islamiske lovkompleks trådte mange forordninger og regler i kraft, som bl. a. påbød, at kvinder skulle tilsløres og isoleres for at adskille kønnene i den islamiske morals navn. Et eksempel på denne regulerende adfærd er den tvungne såkaldte islamiske klæde- dragt. (Der opstod i øvrigt en masse forvirring vedrørende den korrekte islami- ske påklædning, da pakistanske kvinder allerede bar en sømmelig og anstændig beklædning). Det blev forventet, at kvinder i forskellige jobs og på uddannelses- institutionerne skulle dække deres hoved med et tørklæde, som kaldes Chader. Kvinder, som oplæste nyheder på fjernsynet, blev instrueret om ikke at bære make-up og om at dække deres hoved. Der blev udstedt direktiver til TV og aviser om, at der ikke måtte gøres forsøg på at "udnytte" det svage køn til kommercielle formål. Andre regeringsdirektiver begrænsede ugifte kvinders karrieremuligheder i udlandstjenesten. I mindst et år blev der ikke ansat kvinder i banker og servicefag. Kvinder blev bandlyst fra at deltage i offentlige sports- arrangementer. Der blev fra officiel side givet tilsagn om oprettelsen af et separ- at universitet for kvinder. Ethvert par kunne blive standset af politiet og af- krævet bevis for deres legale giftermål.

Mange af disse regler ramte især de uddannede og urbaniserede kvinder, fordi de har gjort flittigt brug af job- og uddannelsesmuligheder. Hvordan fattige kvinder i byerne blev berørt af den islamiske lovgivning, diskuteres senere.

Ved hjælp af de ovennævnte love blev der skabt en generel fjendtlig atmos- fære, som diskriminerede kvinderne på snart sagt ethvert socialt område.

Før vi starter med at se på de forskellige aspekter af problemet, er det nødvendigt med et overblik over de love i Pakistan, som diskriminerer kvinderne. Det er et gammelkendt faktum, at selv om noget bliver vedtaget ved lov i Pakistan, betyder det ikke nødvendigvis, at loven vil få praktisk betydning. Det er meget sigende, at før 1979 blev enhver lovgivning tolket i retning af at forbedre kvindernes vilkår. 1979 var det år, hvor man for første gang nedfældede negative lovsæt, som gav kvinderne en diskriminerende andenrangs position.

I 1979 blev strafferetsplejen skærpet med *Hudood-forordningen*, som blev grundlaget for den senere restriktive praksis. Ifølge denne forordning kan kvinder slet ikke optræde som vidner i de såkaldte *Hadd-sager* vedrørende ægteskabsbrud, utugt, voldtægt – og falske anklager om disse – samt indtagelse af alkohol og tyveri.

Hadd adskiller sig fra *Tazir* ved at anbefale hårdere strafudmåling. *Hadd* opfattes som værende begået i direkte strid med Allahs (guds) befaling, og er derfor absolutte og antagonistiske overtrædelser. *Tazir*-straffen bliver derimod brugt mod overtrædelser af en mildere kategori. Afgrænsningen mellem disse straffe er overladt til den enkelte domstols skøn.

En af de bestemmelser, som specielt har berørt kvinder, er *Zina*-forordningen. *Zina* dækker ægteskabsbrud (når en gift person har seksuel omgang med en

1. SKEMA

ZINA-krænkelser (håndhævelse af HUDOOD) – Forordningen af 1979

Forbrydelse	Bevis	Hadd
Ægteskabsbrud utugt og voldtægt (ZINA)	Tilståelse eller fire rettroende, mandlige muslimers vidneudsagn	Gift lovovertræder/stening til døde. Ugift lovovertræder/100 piskeslag
Falsk, ærekrænkende anklage for ZINA-forbrydelse (QAZF)	Tilståelse eller to rettroende, mandlige muslimers vidneudsagn	80 piskeslag og i fremtiden vil ingen retsinstans godtage vedkommendes udsagn
Indtagelse af alkohol	Tilståelse eller to rettroende, mandlige muslimers vidneudsagn	80 piskeslag
Tyveri	Tilståelse eller to rettroende, mandlige muslimers vidneudsagn	1. gangs forseelse: Amputation af højre hånd til og med håndledet 2. gangs forseelse: Amputation af venstre fod til og med anklen 3. gangs forseelse: Livstidsstraf

anden end sin hustru/ægtemand), utugt (seksuel omgang uden indgået ægteskab) og voldtægt.

Denne bestemmelse har i høj grad været brugbar for manipulation. F. eks. hvis en mand har ønsket at komme af med sin kone, eller hvis svigerforældre har ønsket at slippe af med en svigerdatter, har de meget let kunnet opbygge en falsk anklage for ægteskabsbrud og få hende fængslet, fordi der her ikke kan stilles kaution, og da fængslingen definitivt fører til at hele retsproceduren skal gennemføres.

Eksempel: I 1983 førtes en sag, hvor Fehmida blev forelsket i en buschauffør, Allah Bax. De blev gift kort tid efter, og pigen blev hurtigt gravid. Hendes forældre, der ikke var glade for det indgåede ægteskab, rejste anklage om bortførelse. De unge mennesker gentog flere gange, at de var blevet gift af egen fri vilje. Datoen for underskrivningen af ægteskabskontrakt blev derefter diskuteret af domstolen. Den fandt, at graviditeten var indtruffet før afholdelse af den officielle ægteskabsceremoni, *Nikah*. Retten fandt på dette grundlag ægteskabet illegalt, og afsagde en dom ud fra *Zina*-præcedens. Allah Bax blev idømt dødsstraf ved stening, og Fehmida blev idømt 100 stokkeslag. På det tidspunkt var hun i den 14. uge af graviditeten. Dette blev taget som en automatisk erkendelse af skyld.

Efter at have appelleret sagen til Højesteret blev *Hadd*-dommen mildnet (Allah Bax v. The state PLD 1982 FSC 101).

Denne forordning er også brugt imod kvinder i sager, som ikke har været i overensstemmelse med procedurerne for legalt samliv. Ofte er samlivsloven ikke blevet overholdt, og som konsekvens heraf er de implicerede parter blevet anklaget for utugt og udsat for straf.

Eksempel: I 1988 blev der ført en sag ved domstolen i Karachi, hvor en kvinde, Shahida Parveen, på 25 år og en mand, Sarwar, på 30 stod anklagede. I første omgang blev hun dømt til døden ved stening. De havde levet sammen og hævdede at have indgået giftermål. Shahidas forrige ægtemand nægtede ved retten at have givet hende skilsmisse, selv om der eksisterede skilsmissepapirer med hans underskrift. Det andet ægteskab blev ved retten erklæret ugyldigt og dermed illegalt.

Begge de anklagede klarede frisag efter genoptagelse af sagen. Hvad der er specielt interessant i denne sammenhæng er, at den anklagede mand, Sarwar, også tidligere havde været gift. Han var dog ikke blevet skilt fra sin kone. Polygami er altså ikke en forbrydelse, og Sarwar klarede da også frisag af samme grund.

En anden måde som forordningen har virket på, er i forbindelse med voldtægts-sager (Mehdi, Rybya, 1990).

Her er demarkationslinien mellem ægteskabsbrud, utugt og voldtægt meget flydende og forvirrende. I mange tilfælde er voldtægtsofferet ved retten selv blevet idømt piskeslag, da selve rapporteringen er tolket som erkendelse af brud på lovlig opførsel. I tilfælde, hvor voldtægten har resulteret i graviditet, er dette

blevet taget som et ekstra bevis på illegal seksuel opførsel fra begge parter side. Ofte er den anklagede mand blevet løsladt, fordi han nægtede at tilstå forbrydelsen. I sådanne tilfælde kræves der fire mandlige vidner i stedet, og når det ikke har været muligt, skal voldtægtsmanden frikendes.

Denne lov er blevet skarpt kritiseret for at kræve en alt for høj standard i relation til bevisbyrden. For det andet skelner lovgivningen ikke reelt mellem utugt og voldtægt. Utugt/utroskab er, om man kan lide det eller ej, baseret på gensidig fri vilje, hvorimod voldtægt bygger på voldsanvendelse over for et givent offer. Det er absurd, at loven ikke tager hensyn til voldtægtsofferets synspunkt, hvis det altså ikke lige bakkes op af vidneudsagn fra 4 mandlige, rettroende muslimer, som var til stede under akten. En voldtægtsmand vil som regel aldrig begå voldtægten foran en offentlig forsamling, og derfor er det nærmest umuligt at afsige fældende dom.

Det er på denne baggrund, at kvinder har vægret sig ved at rejse voldtægtsager ved domstolene.

I forbindelse med aktuelle sager har retten nogle gange udmålt straf efter *Hadd*-doktrinen og andre gange efter *Tazir*. Der er en tendens til at behandle voldtægtssager under *Zina*-præcedens (d. v. s. juridisk område under *Hadd*). I en sag fra 1986 om formodet voldtægt stillede retten sig tvivlende over for offerets påstand om, at hun havde ydet reel modstand. Kvinden blev klassificeret som "letlevende" med en "løsagtig karakter" og hun havde efter sigende nydt samlejet (PLD 1986. SC 12 Khushi Mohammad alias Bogi).

Eksempel: I 1985 blev en 18-årig pige, som led af svær nærsynethed, idømt offentlig piskning med 15 stokkeslag. Hun var ansat som tjenestepige og blev voldtaget af sin foresatte, en herremand og dennes søn. Som konsekvens af voldtægten blev hun gravid og fødte et barn, som dog senere døde.

Domstolen frikendte både far og søn, fordi der ikke var tilstrækkeligt bevis mod dem. Derimod blev Safia Bibis graviditet taget som bevis på, at hun havde haft samleje. Derfor blev hun straffet – en straf, der dog blev mildnet på grund af hendes ungdom og næsten blindhed. Offentligheden blev chokeret over sagen, der blev internationalt kendt og skabte stor forlegenhed for regeringen. Opinionens pres medførte, at sagen senere blev trukket tilbage ved Højesteret.

Eksempel: Den 15-årige Jehan Mina blev voldtaget, da hun var på vej til sin tante for at passe hendes hus. Efter nogle måneder vendte Jehan Mina tilbage til sin onkels hus, og her opdagede man, at hun var gravid. Onklen rejste en sag om voldtægt. Den anklagede blev pure frikendt. Jehan Minas version af sagen blev underkendt. Hun blev idømt 100 piskeslag. Dommens udførelse blev udsat af den føderale *Shariat*-domstol, og her ændredes straffen ifølge *Tazir*-præcedens til tre års ubetinget fængsel plus 10 stokkeslag. Endvidere sagde retten: "I betragtning af hendes unge alder, og også hendes faders død, samt at hendes mor nu har indgået et

2. SKEMA

Gruppering af forbrydere i MUSHAN og ikke-MUSHAN	Bevis for ZINA og voldtægt ifølge HADD	Straf for ZINA-overtrædelser og voldtægt ifølge HADD	Bevis for ZINA og voldtægt ifølge TAZIR	Straf for ZINA-overtrædelser og voldtægt ifølge TAZIR
ZINA				
Gift forbryder (ægteskabsbrud)	a) tilståelse af forbrydelsen b) fire muslimske rettroende, mandlige øjenvidner	Stening til døden	Direkte bevisførelse er ikke påkrævet. Domsafsigelse er op til den enkelte retsinstans	Fængsel i op til 10 år, 30 piskeslag og bøde
Ugift forbryder (utugt)	som ovenfor	100 piskeslag på et offentligt sted	som ovenfor	som ovenfor
VOLDTÆGT				
Gift voldtægtsforbryder	a) tilståelse af forbrydelsen b) fire muslimske, rettroende mandlige øjenvidner	Stening til døden på et offentligt sted	Som ovenfor	Fængsel i op til 25 år og 30 piskeslag
Ugift voldtægtsforbryder	som ovenfor	100 piskeslag på et offentligt sted og andre straffe såsom dødsstraf	som ovenfor	som ovenfor

nyt ægteskab, og hun derfor har været en pige, som har manglet forældrenes omsorg . . . og siden den anklagede har født et barn som kræver megen pleje . . . har vi besluttet at suspendere straffen af såvel piskning som fængsel – indtil barnet når to-års alderen.”

Som det er påvist i eksemplerne, kan et spinkelt bevismateriale blive meget farligt for offeret. Hun kan selv blive anklaget og dømt ifølge *Zina*, hvis ikke beviserne holder. Under alle retlige systemer er det svært at bevise en voldtægts-hændelse. I Pakistan, efter indførelsen af *Hudood*-loven, er selv klager over voldtægt blevet en meget risikabel affære for den skaderamte.

3. Appendix. Forskellige kategorier afsager mod kvinder.

Det skal bemærkes her, at stening til døden som straf aldrig har været eksekveret gennem domstolene i Pakistan. På den anden side har *Tazir*-straffen, med piskning, været meget udbredt.

Loven, der tillader piskning, er meget inhuman og kan betragtes som en form for tortur. Ikke desto mindre karakteriseres den af myndighederne som tillempt og "civiliseret og velanbragt" i forhold til afstraffelse af kvinder. Kvinder får den bekvemmelighed, at de under piskningen må sidde ned, mens mænd må stå op. Desuden er piskning af gravide udsat, til der indtræder abort eller til to måneder efter fødslen.

4. SKEMA

UDFØRELSE AF PISKESTRAF – Niende forordning af 1979

Piskningsspecifikation. Undtagen håndgrebet skal piskan bestå af et sammenhængende stykke af enten læder eller bambus eller træ uden knuder, og dens længde og tykkelse må ikke være mere end respektive 1,22 m og 1,25 cm.

Omstændigheder og metode for udførelse af piskestraf.

1. Medicinsk undersøgelse af den dømte, så afstraffelsen ikke medfører døden.
2. Hvis den dømte er gammel eller på anden måde svag, skal slagene gives med sådanne intervaller, at de ikke forårsager døden.
3. Hvis den dømte er syg, skal piskningen udsættes til en tilfredsstillende fysisk tilstand igen indtræder.
4. *Er den dømte en kvinde, skal piskningen udsættes til to måneder efter barnefødslen.*
5. Hvis vejret er for koldt eller varmt, skal piskningen udsættes til de rette klimatiske omstændigheder indtræffer.
6. En autoriseret læge skal hele tiden være til stede under piskningen.
7. Personer, som bliver udpeget til at udføre afstraffelsen, skal være neutrale og af en tilfredsstillende modenhedsgrad.
8. Piskeslagene skal gives med moderat kraft, uden at hånden løftes over hovedet.
9. Efter at han har afgivet et slag, skal han løfte piskan højt i vejret og ikke sænke den.
10. Slagene skal spredes ud over kroppen. Det er ikke tilladt at tildele piskeslag på hoved, ansigt, mave, bryst eller de mere sarte dele af kroppen.
11. Den dømte skal bære de nødvendige klædningsstykker som Islam påbyder.
12. *Slag skal tildeles mænd i stående stilling, kvinder i siddende stilling.*
13. Hvis lægen formoder, at døden er ved at indtræde, udsættes piskningen, indtil han bedømmer, at den dømte er fysisk i stand til at udstå resten af afstraffelsen.

5. Appendix. Piskede kvinder.

Flere kvinder er blevet dømt til piskning, fængsel og bøder for at have født illegitime børn. Ingen af disse sager inkluderede strafudmåling til mænd, fordi selve graviditeten var antaget som bevismateriale, hvilket i sagens natur ikke kan lade sig gøre for den mandlige part.

En anden lov, som må nævnes her, er loven om vidneforklaring, som blev gennemført i 1984. Ifølge denne skal der to kvindelige vidneudsagn til for at opveje et mandligt vidnes.

Før analysen af kvinders situation føres videre, er det vigtigt at forstå nogle aspekter i det pakistanske samfund. De elementer, som jeg vil nævne, er meget tæt forbundne.

Før det britiske imperium kom til Indien, eksisterede der en pluralistisk retslig praksis. Da den indiske økonomi endeligt var transformeret af kolonialismen, undergik andre institutioner også store forandringer som et resultat af kontakten med det nye system. Vestlige love blev indført. Briterne prøvede at centralisere det retslige maskineri, og de forsøgte også at indføre nogle reformer for kvinder, selv om disse kun fik effekt på papiret, og aldrig blev ført ud i livet. Det er vigtigt at se på den britiske politik som en kolonialistisk lovgivning.

F. eks. stammede deres politik, med at promovere uddannelse og reformer for kvinder, ikke så meget fra en altruistisk målsætning, men mere fra et åbenbart behov for en underlegen klasse, som kunne tjene i administrationen, og som kunne bruges til at sprede den kolonialistiske ideologi. Dette resulterede i skabelsen af en urban klasse, som var fremmedgjort fra de oprindelige rødder.

I det juridiske system opstod der fra da af en stor kløft mellem statens lovgivning og de love, der virkede i praksis.

Den pluralistiske retslige praksis overalt på det pakistanske og indiske subkontinent fortsatte ufortrødent.

Det første vigtige aspekt, som er relevant, er, at Pakistan efter oprettelsen i 1947 blev en perifer kapitalistisk stat. Dette aspekt har jeg behandlet særskilt i min bog for at vise den specifikke rolle, som militæret har spillet i lande, der var kolonialiserede. Lande, som nu har komplementære og underlegne økonomier knyttet til det verdenskapitalistiske system. I denne forbindelse er Hamma Alavis analyse meget dækkende. Han beskæftiger sig med koncentrationen af magt i statsapparatet, hvilket yderligere forklarer grunden til de mange militære kup, ophævelse af konstitutionen, ad hoc lovgivning etc. Dette gør staten ustabil med begrænset legitimitet og en tilstand af permanent krise (Alavi, Hamza, 1982). Man må også huske, at mange af de diskriminerende love mod kvinder er blevet til under militær undtagelsestilstand.

Et relateret spørgsmål er, hvad de virkelige mål var for islamiseringen i den perifere kapitalistiske stat? Den dominerede opfattelse går ud på, at militærets

brug af statsmagten var illegitim. Islam og islamiseringen blev brugt som en retfærdiggørelse, som kunne styrke og udbrede magtbasen. General Zia lovede at afholde valg inden for 90 dage, et løfte der aldrig blev holdt. Da der ikke var noget, som kunne retfærdiggøre magtmisbruget længere, sagde han, at han var indsat i embedet af Gud for at islamisere Pakistan.

Han var tvunget til at residere over en perifer kapitalistisk økonomi, som havde sine egne love, logik og imperativer, hvilket gjorde det umuligt for ham at ændre den.

Islamiseringen var derfor kun en symbolsk proces designet til at legitimere hans fortsatte magt.

For det andet er den ideologiske manipulation et dominerende kendetegn for autoritære regimer. I Pakistan herskede der ikke konsensus om tolkningen af Islam, og dette førte naturligvis til ustabilitet.

Der eksisterer ikke noget determinerende ideologisk apparat, og derfor er der også uenigheder inden for den herskende fraktion.

6. SKEMA

DEN ISLAMISKE LOVS KILDER

Primære kilder:

- Koranen – Muslimernes hellige bog
- Hadith – Profeten Muhammads udtalelser
- Sunna – Profeten Muhammads handlinger

Afledte kilder:

- Qiyas – Ræsonnementer, der viser tilbage til tidligere domsafsigelser
- Ijma – Med konsensus mellem islamiske lærde er det muligt at udfærdige lovændringer i relation til nutidige situationer
- Ijtihad – Brugen af fornuftsbetonede ræsonnementer i lovgivning i moderne tid
- Taqlid – Imitering af religiøse leders forordninger uden egentlig forundersøgelse. Det modsatte af Ijtihad.
- Tradition – Den islamiske lovs gode kilder, som giver plads til anerkendelse af pluralistiske legale normer i samfundet
- Istihsan/Masalih Al-Mursalah – Offentlige interesser. De islamiske principper kan overskrides, hvis det drejer sig om at varetage offentlige interesser

Eksempler:

- 1) Ingen mand må se visse dele af kvindekroppen, men for en læge er det tilladt, hvis han kan redde hendes liv.
- 2) Tyveri, der er begået på grund af sult.
- 3) Hvor der ikke findes mad, er det tilladt at spise kød, som ikke er slagtet i overensstemmelse med Islams regler.

Der har altid været delte og forskellige meninger om, hvilken islamisk lov der skulle danne fundamentet for statslig lovgivning i Pakistan.

Ligesom alle andre religioner er det muligt at fortolke Islam på forskellig måde. Siden oprettelsen af den pakistanske nationalstat har der ikke været klarhed over, om landet, der var skabt i Islams navn, skulle følge en modernistisk fortolkning, eller om det skulle være den fundamentalistiske udlægning.

Der eksisterer en konflikt mellem dem, der agiterer for en muslimsk ledet særkulariseret stat, og de grupper, som kræver en fundamentalistisk islamisk stat i ordets ortodokse forstand.

De anerkendte islamiske retskilder tolkes forskelligt af henholdsvis modernister og fundamentalister.

Flexibiliteten i den islamiske lovgivning afhænger af, hvordan kilderne bruges og tolkes.

Koranen er en af basiskilderne, men er ikke en komplet juridisk lovbog. Profeten Muhammads udtalelser og handlinger, som er samlet i værkerne *Hadith* og *Qiyas*, er andre vigtige kilder; men de er også begrænsede. *Qiyas*, som er en samling fornuftsresonnementer, bruges af muslimer som metode til at udvide det retlige felt i situationer, hvor en aktuel sag ikke er dækket ind af Koranen eller *Sunna*. (*Sunna* er profetens handlinger). Den næste kilde er *Ijma*, hvormed der menes konsensus. Ifølge denne kan en jurist, hvis han ikke er sikker på, hvilken retstradition der skal bruges, referere til andre samtidige juristers afsigelser i lignende tilfælde. Derfor betyder *Ijma* konsensus mellem islamiske lærde.

Profeten Muhammad sagde: "Mit samfund vil aldrig forenes omkring fejl". Denne talemåde er en meget god kilde, da den muliggør brugen af islamisk lov på nutidige situationer. En anden islamisk retskilde er *Ijtihad* (læses: fortolkning), om hvilken Profeten engang har sagt, at hvis man mangler svar i Koranen eller *Sunna* på et givent problem, skal man i stedet bruge sin egen dømmekraft. Offentlige interesseområder og traditioner er andre af de veje, som muslimer har brugt for at vinde juridisk gehør i fremmed offentlighed og kulturer.

Ifølge fundamentalisterne er dørene til retstraditionen, *Ijtihad*, lukkede. I kontrast hertil hævder modernisterne, at dørene til *Ijtihad* stadig er vidt åbne, og de opfordrer til nye fortolkninger af Islam i samklang med den nye æra.

I de fleste legislative aktiviteter i Pakistan har lovene taget form som kompromis mellem fundamentalisme og modernisme. Dette har i mange tilfælde reduceret lovgivningens effekt og fremmet en vis meningsløshed (f. eks. familielovgivningen). Såkaldt islamisk lovgivning er i realiteten en blanding af mange elementer og inkluderer bl. a. den borgerlige retspraksis som briterne introducerede.

Der foregår også en konstant ideologisk kamp om kvindens status. Afledt heraf eksisterer der meget skarpe modsætninger i debatten mellem fundamen-

talister og modernister angående eksempelvis polygami, skilsmisse, nedarvet seksuel ulighed o. s. v.

Vi har et eksempel i familielovgivningen af 1961. På trods af dens relativt svage og moderate natur blev den angrebet af fundamentalisterne. Familielovgivningen af 1961 søger at modvirke polygami, og den eliminerede den traditionelle og beskæmmende praksis for skilsmisse, hvor en kvinde udstødes af ægteskabet blot hendes mand 3 gange fremsiger ordet: *Talaq* (d. v. s. skilsmisse). Familielovgivningen krævede tvungen registrering af ægteskaber, og den hævede minimumsalderen for indgåelse af ægteskab for piger fra 14 til 16 år.

Fundamentalisterne kaldte bestemmelsen for uislamisk. Ifølge dem skal polygami ikke modvirkes, da det er en af mandens basale rettigheder i Islam. Der skal heller ikke knyttes nogle restriktioner til mandens unilaterale ret til at sætte en skilsmisse igennem. Selv den simple registrering af giftermål og skilsmisse, som kun blev introduceret for at lette administrationen, blev imødegået af fundamentalistiske kredse, fordi Profeten intetsteds har anbefalet noget sådant.

Man må i denne sammenhæng huske, at selv om familielovgivningen udtrykte visse rettlige reformer, betød dette ikke, at de trådte i kraft overalt eller blev effektivt brugt. I praksis har deres effekt været begrænset. Tradition og analfabetisme har medført, at folk mere eller mindre ignorerede dem. Læsekyndigheden for kvinder i Pakistan er en af de laveste i verden (15 %). Uddannelsesfaciliteterne i landdistrikterne er meget dårlige. Selv kvinder, der lever i byerne, er kun lidt oplyste og bevidste om deres rettigheder i familielovgivningen. I ægteskabskontrakten, *Nikah-nama*, er der eksempelvis nogle nedskrevne fordele og rettigheder for kvinder; men disse bliver ofte overset selv af uddannede kvinder.

Efter kundgørelsen af de diskriminerende strafferetslove kritiserede modernister den del af lovgivningen, som krævede to kvindelige vidner for at opveje et mandligt vidneudsagn. De tog udgangspunkt i Koranens ord om vidneudvælgelse: "Fire troende fra iblandt jer selv" og påpegede, at denne vitale passage i Koranen ikke specificerede vidnernes køn. Brugen af hankøn i denne forbindelse var den samme, som når en gruppe af begge køn blev tiltalt.

For grupperinger og partier med progressive synspunkter i kvindesagen er der fare for at få påklistet mærkatet: "Kættersk" eller "under vestlig indflydelse".

Der har også hersket en mærkbar inkonsistens i regeringernes kvindepolitik. Eksempelvis tog kvindeministeriet under Benazir Bhuttos regering og kvinde-departementet under general Zias regime positive skridt for kvindesagen. Det officielle formål med kvindedepartementet var at vogte og fremme kvindens position i hele landet. På den anden side blev kvindens position samtidigt nedgjort med indarbejdelsen af de islamiske love. Et andet tidstypisk eksempel er, at der blev krævet to kvindelige vidner for at opveje en mandlig vidneforkla-

ring, samtidig med at en kvinde, nemlig Benazir Bhutto, blev landets premierminister.

Da hun indtog ministersædet, foregik der naturligvis en intens debat om det legitime i, at en kvinde kom til at optræde som et islamisk lands statsoverhoved.

Et andragende fra 1983 belyser, hvordan der herskede uklarhed i domstolens syn på kvinderollen. På den ene side udstedte *Shariat*-retten meget diskriminerende love mod kvinder; mens den i andre sammenhænge støttede, at kvinder blev antaget som dommere ved selv samme retsinstant.

Begæringen til *Shariat*-retten udfordrede ansættelse af kvinder som dommere eller forordnede ved underretten. Begæringen kundgjorde, at der er tre årsager til, at kvinder ikke kan virke som dommere (*Gazi*):

1) Dommerens funktioner er umyndiggjort, hvis denne ikke bærer slør (*Purdha*).

2) I Profetens tid var der aldrig nogen kvinde, der fik tildelt dommerembedet.

3) Ifølge muslimsk lov er en kvindes bevisførelse kun halvt så meget værd som den mandlige modparts, og i arvesager er hendes andel kun det halve af broderens. Dette betyder, at der skal to kvinders vurdering til for at opveje en mandlig.

Derfor kan en kvinde ikke opfylde de kvalifikationskrav, som kræves af en dommer (*Gazi*).

Retten besvarede spørgsmålene et for et:

1) Sløret er ikke noget problem, da Islam ikke skelner mellem mænd og kvinder på baggrund af sløret (*Purdha*).

2) At Profeten ikke udnævnte kvindelige dommere, kan ikke tages som gyldig grund for at ekskludere kvinder fra at indtage dommerembedet i dag.

3) Antagelsen, at vægten af dommeren skal svare til vægten af vidner, er ikke korrekt. (*Ansar Burney v. Federation of Pakistan*. PLD 1983, Federal Shariat Court 73).

Retten udtrykte, at man ikke kan sammenligne antallet af vidner med antallet af dommere. Fordi der kræves to kvindelige vidner for at balancere et mandligt, behøver dette ikke være tilfældet i forbindelse med dommerstandens køns sammensætning og udøvende funktion.

Man kan argumentere for, at regeringens inkonsistens i forhold til kvindepolitik varierer med de forskellige holdninger, der eksisterer inden for den herskende elite. Årsagen kunne også søges i kvindebevægelsens opposition til islamiseringen og deres aktiviteter, som var en af de ting, der fik Benazir Bhutto og Zia til at antage positive politiske reformer.

Der findes ingen konsensus blandt de islamiske stater vedrørende spørgsmålet om, hvordan islamiske love skal indpasses i en nutidig samfundsmæssig ramme. Islam er ikke bundet til små befolkningsgrupper. Islam angår et bredt udsnit af

folkene, og med store forskelle i traditioner og kulturer. Derfor skifter også den muslimske tolkning.

For det tredje er den retlige pluralisme et af Pakistans kendetegn. Den juridiske pluralismes koncept henter styrke fra tredje verdens lande, hvor den mangesidede praksis er meget åbenlys. Dette kan også fornemmes i en række industrialiserede lande.

Det er vigtigt at indse, at Pakistan ikke har et retligt system præget af ensartethed. Der findes mange retlige subsystemer, som fungerer i de forskellige egne af landet, og som indbyrdes er divergerende.

I landsbyerne er kvindens status bestemt af lokal praksis, ikke af et anerkendt statsligt regelsæt. Det er en af grundene til, at sociale reformer har haft begrænset effekt.

Der er lavet en del interessante undersøgelser om netop dette emne. Et af dem er udført af David Pearl, der observerede den begrænsede indflydelse, som den muslimske samlivsbestemmelse fik i virkeligheden (Pearl, David, 1971). For nylig har Richard Kurin set på konsekvenserne af islamiseringen på landsbyniveau i Pakistan (Kurin, Richard, 1986).

Opsummerende vil jeg sige, at ud fra de ovennævnte faktorer er begreberne inkonsistens og ustabilitet kendetegnende for Pakistans retlige system.

Inkonsistens involverer tre typer af modsætninger:

a) Mellem statens normer og de normer, som virker i praksis.

F. eks. er børneægteskaber forbudt i henhold til statslovgivningen; men de foregår alligevel i stort omfang. Ægteskaber, skilsmisser og børnefødsler skal ifølge loven registreres, men denne finder ikke sted i praksis.

b) Mellem de lovbefalede normsæt og de normer, der bliver praktiseret ved domstolene.

Et eksempel på dette er udmålingen af *Hadd*-straffe, som i realiteten kun eksisterer på papiret, og som aldrig bliver fuldbyrdet i praksis. *Hadd* har primært været brugt til at true de fattige og uarticulerede samfundsgrupper. Strafferammen har altså ikke været brugt endnu, måske på grund af, at både den udøvende og dømmende magt har erkendt de tilbageskridt, som *Hadd*-straffene ville medføre, hvis de blev eksekveret. Autoriteterne har været vidende om, at den offentlige opinion i Pakistan ikke vil tolerere en så barbarisk straffereform. Regeringen har tilladt, at *Hadd*-straffene er forblevet i lovbøgerne som et symbol på islamiseringen. Hvis *Hadd*-straffene blev ført ud i livet, ville de klart afsløre indbyggede absurditeter og inkonsistens i *Hudood*-lovgivningen.

Et andet eksempel på denne type af inkonsistens er loven om voldtægt, hvor offeret bliver straffet, hvis ikke fire mandlige vidner kan fremskaffes.

c) Mellem forskellige retlige normer. F. eks. artiklerne 25 og 27 i Pakistans grundlov, hvor det klart bliver udtrykt, at der ikke må finde diskrimination sted

på grund af menneskers køn. Heroverfor står familieloven og strafferetten, som i sig selv indeholder stærk diskrimination af kvinder.

Den anden markante komponent i min analyse er *ustabilitet*. Med ustabilitet menes de hyppige skift og trusler om at ændre lovkomplekset. Denne ustabilitet virker hele tiden mod kvindernes interesser, fordi ingen reform kan garanteres at vare ved, og fordi kvinders rettigheder er konstant truede af de tolkninger, som den islamiske *Shariah* rejser. Det samme skisma gør sig gældende, når forskellige regeringer kommer til magten.

Ved siden af inkonsistens og ustabilitet er der andre vigtige aspekter ved det retlige system i Pakistan, som må tages i betragtning.

Anarki på grund af lovens manglende klarhed. I en speciel sag blev en kvinde dømt på baggrund af hendes 13-årige datters vidneudsagn. Nogle gange tæller en kvindes udsagn slet ikke, andre gange er en vidneforklaring afgivet af en mindre-årig pige nok til, at en kvinde straffes.

Der har desuden været tilfælde, hvor de forkerte personer er blevet arresterede og har fået tildelt pisk.

Korruption: Der er mange beviser på udbredt korruption i det pakistanske retssystem. Korruption, såsom bestikkelse og brug af "gode kontakter", er dagligdags foreteelser. Hoebel har formuleret problemet ved at sige, at papirer i Pakistan kun bevæger sig på guld- og sølvhjul (Hoebel, E. Adamson, 1965). Normalt bliver korruptionen ordnet mand og mand imellem. En undersøgelse i et Karachi-fængsel viste, at alle de fængslede kvinder tilhørte de fattigste sociale lag eller den lavere middelklasse. Disse personer havde ikke de nødvendige økonomiske ressourcer til at købe sig fri. En anden undersøgelse i et fængsel i Punjab viste, at 90 % af de fængslede kvinder ikke vidste, hvad de blev anklaget for.

I Pakistan får den anklagede ikke udleveret en kopi af det formelle anklageskrift. Domstolene imødekommer ikke ansøgninger om kaution, hvis ansøgningen ikke følges af den første politirapport. Advokater eller familiemedlemmer må bestikke politiet for at få udleveret en fotokopi af rapporten. I tilfælde, hvor den anklagede ikke har nogen til at foretage de nævnte aktiviteter, kan denne hurdle effektivt forhindre løsladelse mod kaution (Jahangir, Asma & Hina Jilani, 1990). Politiet er korrupt på alle niveauer, og voldtægt og tortur under varetægtsfængsling er alment kendte fænomener.

Politistyrken er så magtfuld, at når der en sjælden gang bliver rejst anklage for magtmisbrug, er den i stand til at bestikke personer til at støtte dens forsvar (ibid.).

Manipulation er et andet aspekt. De islamiske love er formulerede på en måde, så mænd kan manipulere dem i deres egen favør. Som jeg har beskrevet før, kan en mand, som ikke er tilfreds med sin kone, eller svigerforældre, der

ikke er glade for svigerdatteren, let sende hende i fængsel ved hjælp af Zina-forordningen.

Ifølge en undersøgelse var 32 % af anklagerne rejst af ægtemanden, 25 % af fædre, og 18 % af svigerforældre (Jahangir, Asma, 1988).

Hvis en person i Pakistan først *en* gang har været anklaget for en forbrydelse, kan det hælde, at personen opsluges af det ineffektive, uretfærdige, ufølsomme og korrupte retssystem. Lovene er manipulerbare, og barske domme er blevet afsagt og effektueret af retten, uden så meget som et løftet øjenbryn.

Brugen af rå og ubarmhjertige torturmetoder og grusomme straffe er utilgivelig og understreger, at det juridiske system er totalt inkompetent.

I lyset af denne gennemgang fremstår to vigtige spørgsmål:

Først må vi stille os selv spørgsmålet, om den statslige lovgivning er totalt inkonsistent og ustabil, og derfor aldeles ubrugelig for kvinder? Eller med andre ord, kan lovkomplekset betragtes som vigtigt, selv om lovene ikke bliver implementeret effektivt?

Et andet og afledt spørgsmål er, om ikke-statslige love og normer er fordelagtige for kvinder?

For det andet. I betragtning af, at den islamiske lovgivning i Pakistan har udpeget kvinderne som et specielt mål, kan vi så forklare, hvorfor den samfundsgruppe er blevet skydeskive for islamiseringen og statslig lovgivning?

Svaret på det første spørgsmål må være, at under islamiseringsbølgen kom love, som kun en lille gruppe kvinder havde fordel af, under stærk beskyndning. Denne uddannede elite fik hjælp fra middelklassens kvinder og mange andre. Sammen skabte de en kvindebevægelse, der pressede dele af islamiseringen henimod progressive reformer. Et eksempel på, at dette har kunnet lade sig gøre, er familielovgivningen af 1961, som garanterer kvinder et vist mål af rettigheder inden for den islamiske kontekst. Dette er den positive side af lovgivningen.

Den anden del af billedet er, at selv om lovene generelt har været ineffektive, har de konservative og diskriminerende elementer i lovgivningen påvirket kvindernes situation i negativ retning. I nogle afsidesliggende egne er pakistanske kvinder blevet stenet til døde af lokale beboere. Disse handlinger har fundet sted efter indførelsen af de meget strenge statslige love.

Den legislative og konservative substans har på mange måder skabt en dårlig atmosfære for kvindesagen. Selv om ingen af *Hadd*-straffene er blevet eksekveret, har deres blotte eksistens i lovkomplekset haft en intimiderende virkning.

Som svar på det andet spørgsmål, om de ikke-statslige love er mere fordelagtige for kvinder end de statslige, vil jeg sige, at det er de faktisk ikke. Men der mangler stadig en del undersøgelsesarbejde til belysning af, hvordan de traditionelle retsformer har skadet kvinderne.

Meget af traditionen er forbundet med fattigdom og analfabetisme og kræver en gennemgribende social transformationsproces. Eksempelvis er det største problem for landdistrikternes kvinder de meget tidlige børneægteskaber, manglende ret til at opnå skilsmisse, polygami etc.

De nævnte konflikter har mange gange materielle bagvedliggende årsager. På grund af det traditionsbundne landbrug, som er en altoverskyggende økonomisk aktivitet, er familiestrukturen intakt, hvilket igen betyder, at yderligere distribution af jorden ikke finder sted. Der er et stærkt behov for, at jorden forbliver som en del af familiens ejendom, og for at bevare denne strukturelle basis arrangerer man ægteskaber i et kontraktligt forhold, også når det gælder børneægteskaber. Ligeledes hævdes det, at det er til kvindens fordel at blive gift ind i et polygami, da dette bedre sikrer imod at blive skilt og efterladt uden økonomisk formåen.

På den måde virker det statslige fundamentalistiske retssystem og den folkelige retstradition, som bl. a. bygger på afgrundsdyb fattigdom og et heraf afledt kvindesyn, mod kvindernes interesser.

Som svar på det andet spørgsmål om, hvorfor specielt kvinder er ofre for islamiseringen og statslovgivningen, må vi se på den islamiske bevægelses vækelse. Den har haft en virkelig stor indflydelse på kvindesituationen, fordi kvinder generelt har manglet den politiske magt til at yde modstand mod regeringens manipulation af deres sociale position. Manipulationen har i høj grad fundet sted for at tække samfundets konservative magtgrupperinger.

I 1977 blev det politisk vigtigt for militærdiktaturet at imødekomme krav fra den fundamentalistiske højrefløj. Benazir Bhutto, den kvindelige premierminister, lovede under sin valgkampagne at annullere alle diskriminerende love, som var rettet imod kvinder. Da hun kom til magten viste det sig umuligt på grund af frygt for højrefløjens opposition.

Som jeg har sagt før, er de islamiske love i Pakistan ikke et rent religiøst spørgsmål, men et politisk. Kvinderne blev islamiseringens målgruppe, fordi den for enhver pris *skulle* indføres, og kvinderne, som er den mindst økonomisk og politisk magtfulde gruppe, blev gjort til syndebukke.

Kvindens arbejdsområde er for det meste usynligt, og det finder sted i den re produktive sektor. Fra officielt hold var kvinderne naturligvis kategoriseret som en mindre vigtig del af arbejdsstyrken. Fattige bykvinders arbejde er enten akkordlønnet hjemmebaseret produktion eller som selvstændige. Hvis arbejdet foregår uden for hjemmet, er det som ufaglært arbejde inden for industri, bygge- og anlægsvirksomhed og servicefagene. På arbejdsmarkedet er de ofte de dårligst stillede, og må tage til takke med ethvert arbejdsgiverkrav i forbindelse med arbejdstimer og aflønning. De arbejder under yderst ringe private kontraktlige forhold med småhandel og i marginale jobs. Den overvejende majoritet af paki-

stanske kvinder har en længere gennemsnitlig arbejdstid end deres mandlige kolleger (Khan, Nighat Said, 1989).

Dette er, hvad man ofte kalder den uformelle sektor.

Kvinder på landet udgør en kæmpearbejdsstyrke. Forskellige empiriske studier anslår, at mellem 70 % og 80 % af den kvindelige befolkning på landet arbejder i, hvad der karakteriseres som produktive funktioner. Men i statistikkerne er kvinder ikke medregnet som arbejdere i landbruget, fordi ejerforhold til jorden aldrig står i en kvindes navn. Og eftersom brugeren har et mandenavn, bliver produktion registreret som et resultat af hans arbejde. Når kvinder ansættes som landarbejdere, udbetales lønnen sjældent til hende, men derimod til hendes familieoverhoved. På trods af den vitale rolle, som kvinder spiller i landbruget, bliver de således aldrig registreret som andet end medhjælpere.

Hvis man læser den officielle statistik, er den kvindelige arbejdsstyrke temmelig lav. Undersøgelser, som er foretaget individuelt, viser dog, at omfanget er ganske betragteligt. Fordi der er en tendens til ikke at anerkende kvinders arbejdsindsats, fungerer de officielle dokumenter og statistikker skadeligt, da de retfærdiggør udelukkelse af kvinder fra enhver beslutningstagen, og svækker deres sociale og politiske position.

I alt dette findes der nogle positive aspekter, som vedrører den specielle rolle, som kvinder indtager. For første gang i Pakistans historie har der været en kvindebevægelse på nationalt plan, som ydermere var organiseret efter græsrodsprincippet, specielt i byområderne. Da islamiseringen blev en trussel for den højtuddannede elite og de øvre lag af middelklassens kvinder, og da man forsøgte at erodere deres identitet, blev et meget stort antal kvinder mobiliserede for at sikre deres rettigheder. Kvinderne udgjorde den stærkeste modstandskraft mod den såkaldte islamisering, i modsætning til andre samfundsgupper, som ikke rigtigt formåede at skabe en tilsvarende bevægelse.

Kvindebevægelsen er betydningsfuld, fordi den offentligt udstillede kontroverserne om tolkningen af den islamiske lov.

På den måde har kvindebevægelsen styrket modernismen i kontrast til fundamentalismen.

I begyndelsen af 1991 lavede jeg en interviewundersøgelse med advokater i Pakistan. Når jeg talte med kvindelige og mandlige advokater, observerede jeg, at kvinderne var mere kritiske over for den såkaldte islamisering end mændene.

I de sidste år er de fleste bøger om islamisering blevet skrevet af kvinder. I bøgerne har de forsøgt at give en tolkning af de islamiske love ud fra et kvinde-synspunkt. Ifølge deres standpunkt er der ingen plads for lovgivning, der diskriminerer mod kvinder (Patel, Rashida, 1986 & Jahangir, Asma, 1990).

Til afslutning vil jeg sige et par ord om, hvorfor kvinders retlige position er vigtig, også for os i Vesten. Vi, i den vestlige kulturkreds, må ikke lukke vore øjne for det retlige system i den tredje verdens lande. Specielt inden for området

komparativ ret udgør spørgsmålet om inkonsistens og ustabilitet et vigtigt element. Men det fører også til, at vi må spørge os selv, om det retlige system er konsistent og stabilt noget sted i verden? Det er vigtigt at forstå det retlige system på verdensplan.

Vesteuropa er ved at ændre sig til et multikulturelt samfund, og i den sammenhæng er det nødvendigt at kende de forskellige etniske gruppers retlige baggrund. Det statslige retssystem er ikke det eneste eksisterende, f. eks. er der et retligt pluralistisk normsæt i Pakistan. Og hvis man kun ser på den statslige lovgivning, og ignorerer den pluralistiske retslige praksis, får man kun et endimensionalt billede af et inkonsistent og ustabilt retligt system, af korruption, diskrimination og anarki. Derfor er det meget vigtigt, at retligt-antropologisk arbejde udføres i landsbyerne i Pakistan, fordi det er her, man har den virkelige mulighed for at forstå og optegne de pluralistiske retlige normer.

Et andet og meget vigtigt aspekt er spørgsmålet om menneskerettigheder, som må og skal være det internationale samfunds anliggende. I denne sammenhæng er det nødvendigt, at økonomisk bistand bliver givet i forhold til overholdelse af menneskerettighederne, og specielt kvinders rettigheder.

Adresse: Stipendiat Rubya Mehdi, Ph. D.
Kriminalistisk Institut
Sct. Peders Stræde 19
DK-1453 København K.

Henvisninger

- Alavi, Hamza (1982): "State and class under peripheral Capitalism". I Hamza Alavi & Teodor Shamin (ed.) *Sociology of developing societies*.
- Hoebel, E. Adamson (1965): "Fundamental Cultural Postulates and Judicial Law Making in Pakistan". *American Antropologist*, Special Publication: *The Ethnography of Law* 8. ed. Laura Nader, vol. 67, no. 6, part 2, pp 43-56.
- Jahangir, Asma (1988): "Stoning to death in Pakistan". *The Lawyers*, February-March, India.
- Jahangir, Asma & Jilani, Hina (1990): "The Hudood Ordinance, A Divine Sanction?" Rhotas Books, Lahore.
- Kurin, Richard (1986): "Islamization - A view from the country side". I Anita M. Weiss (ed.) *Islamic Reassertion in Pakistan*, pp 115-128. Syracuse, University Press.
- Khan, Nighat Said (1989): "Setting the record straight". *Applied Socio-economic Research*, Pakistan.
- Mehdi, Rubya (1990): "The offence of rape in the Islamic law of Pakistan". *International Journal of the Sociology and Law*, no. 18, pp 19-29.
- Patel, Rashida (1986): "Islamization of laws in Pakistan?" Faiza Publishers, Pakistan.
- Pearl, David (1971): "The Impact of Family Laws Ordinance (1961) in Quetta (Baluchistan)". *New Community*, vol. V. *Journal of the Indian Law Institute*, vol. XIII, pp 561-569.